

موانع فرهنگی توسعه اطلاعاتی

❖ آوات رضائیا

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی

در قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم حوزه ارتباطات و فناوری‌های وابسته به آن مانند بسیاری از حوزه‌های دیگر دستخوش تغییر و تحولات گسترده‌ای شده است. در این قرن، بشر شاهد پیدایش نظام‌های جدیدی از ارتباطات بوده است. این نظام‌ها ابتدا از طریق الکترونیکی کردن اطلاعات یکدست شده و سپس با پیشرفت‌های روزافزون فناوری‌ها از راه دیجیتالی کردن آنها توانسته‌اند بر عوامل فضا، زمان و مکان غلبه کنند. به دنبال این فرایند، اطلاعات به عنوان نماد (symbol) و دستمایه توسعه همه‌جانبه و پایدار جوامع مدرن شناخته شده و دیگر بدون دسترسی به آن هیچگونه تحول چشمگیری قابل پیش‌بینی نبود. چنین وضعیتی سبب شده است تا در سال‌های اخیر، محققان و دانشمندان، از انفجار اطلاعات، انقلاب فناوری‌های اطلاعاتی

(کاستلرز، ۱۳۸۴)، عصر رایانه، عصر ماهواره و از همه مهمتر عصر الکترونیک یا رسانه‌های الکترونیکی سخن به میان آورند و عصر جدید را با این تعابیر تعریف کنند. (بهرام‌پور، ۱۳۸۲)

امروزه جوامع دارای نظم سنتی به گونه‌ای با جامعه اطلاعاتی در ارتباط هستند. آنچه مهم است، در این عصر جدید نحوه برخورد با این پدیده است. چه نوع نگرشی در بین جوامع سنتی درباره جامعه اطلاعاتی و فناوری‌های آن شکل گرفته است؟ چگونه این فناوری‌ها را به کار می‌گیرند؟ موانع فرهنگی در راه توسعه اطلاعاتی در این جوامع چیست؟

اینها سوالاتی است که در این مقاله به آنها پرداخته خواهد شد. در این مقاله سعی می‌شود موانع توسعه اطلاعاتی در جوامع سنتی را از دید فرهنگی بررسی کنیم. تحقق توسعه اطلاعاتی و شکل‌گیری

جامعه اطلاعاتی و دانش‌مدار، پیش از آنکه مبتنی بر ابعاد سخت‌افزاری فناوری باشد، بر پایه زیرساخت‌های نهادین فرهنگی و اجتماعی استوار است. (حسینی مقدم و منتظر، ۱۳۸۲) در واقع برای ایجاد تغییرات و دگرگونی اطلاعاتی، تغییر فرهنگی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و پذیرش فناوری خاص، پیش از آنکه با ملاحظات مربوط به مزایای فنی و کارایی هزینه ناشی از نوآوری ارتباطات داشته باشد، به نیروهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی و محیط پیرامون و کنش متقابل نیروها بر همدیگر مربوط می‌شود. (ساسمن و لنت، ۱۳۷۴) البته پرداختن صرف به مسئله فرهنگی در این مقاله دلیلی بر عدم اهمیت مسائل فنی نیست، بلکه دستیابی به فناوری‌های جدید ارتباطی به اهمیت هم‌وزنی میان «سرمایه اندیشه‌ای» و «سرمایه مادی» یا به عبارت

امروزی سرمایه‌گذاری «نامحسوس» و «محسوس» یا «سخت‌افزار» و «نرم‌افزار» نیاز دارد. (کاپلینسکی و کوپر، ۱۳۷۴)

در این مقاله ابتدا اشاره‌ای به مفهوم جامعه اطلاعاتی و جهان مجازی و تعریف آن می‌شود و در ادامه با تعریف فناوری‌های اطلاعاتی به اهمیت آن در شکل‌گیری جامعه اطلاعاتی می‌پردازیم و سپس پراکندگی فناوری‌های اطلاعاتی در جهان سوم را بررسی می‌کنیم. همچنین در آن به موقعیت کشورهای جهان سوم در دسترسی به این فناوری‌ها اشاره می‌کنیم. در ادامه نظریه فناوری‌ها اجتماعی را از دیدگاه هنسون و رولا (۱۳۷۳) تشریح می‌کنیم و با توجه به این نظریه به مشکلات جوامع سنتی در ارتباط با جامعه اطلاعاتی می‌پردازیم و نحوه دید این جوامع به فناوری در زمینه اثرات و نحوه به‌کارگیری این فناوری‌ها را بررسی می‌کنیم و در پایان به ضرورت ایجاد تغییرات فرهنگی می‌پردازیم.

جامعه اطلاعاتی

در پایان هزاره دوم و آغاز هزاره جدید رویدادهای بزرگی تحولات همه‌جانبه‌ای را در شالوده‌های زندگی اجتماعی انسان آغاز کرده است. کانون این دگرگونی چیزی است که کاستلز آن را «انقلاب فناوری‌های اطلاعاتی» نامیده است (پولادی، ۱۳۸۲). بیشتر نظریه‌پردازان بزرگ معتقدند که بشر از آغاز پیدایش بر کره زمین تاکنون دو دوره مهم را پشت سر گذاشته است. الوین تافلر (۱۳۷۵) آنها را «موج اول» یا «تمدن کشاورزی» و «موج دوم» یا «تمدن صنعتی» می‌نامد. افراد دیگری مانند گیدنز، دیوید هلد، دانیل بل، تاملینسون و... آن را «دوره سنتی» و «مدرن» نامیده‌اند. (نوذری، ۱۳۷۹) کاستلز نیز به گونه‌ای به این تقسیم‌بندی معتقد است و می‌گوید که دوره اول با سلطه طبیعت بر فرهنگ و تلاش انسان برای بقا در برابر نیروهای سهمگین

طبیعی مشخص می‌شود. این دوره تا انقلاب صنعتی ادامه می‌یابد و دوره دوم با انقلاب صنعتی آغاز می‌شود و شاخصه آن تلاش پرثمر انسان برای تسلط بر طبیعت و مهارکردن نیروهای آن است. اکنون بشر به دوره تازه‌ای (یعنی دوره سوم) از تاریخ خود در رابطه با طبیعت وارد می‌شود. این دوره با ظهور جامعه شبکه‌ای آغاز شده است. در این دوره طبیعت به جای اینکه موضوع انقیاد باشد، در رهیافت خاص فرهنگی احیا و خلق می‌شود (به نقل از پولادی، ۱۳۸۲). الوین تافلر این دوره را «موج سوم» یا «تمدن وابسته به اطلاعات» می‌نامد و نظریه‌پردازان دیگر از آن به نام «دوران پست مدرن» یاد می‌کنند.

هر چند که جامعه اطلاعاتی با تمام خصوصیاتش را نمی‌توان پست مدرن خواند و پست مدرن را با جامعه اطلاعاتی یکی دانست، ولی از جمله خصوصیات دوران پست مدرن گسترش اطلاعات‌گرایی و ظهور جامعه اطلاعاتی است. آنچه در اینجا مهم است، شکل‌گیری و به وجود آمدن دنیای جدیدی است که در آن الگوهای فکری و اندیشه و موقعیت‌های زندگی به گونه‌های ظریفی تحت تأثیر قرار می‌گیرند. روابط و تعاملات در شبکه‌های خاص ارتباطی که به گونه‌ای پیچیده و در سطح جهانی با هم مرتبط هستند، به تغییر و دگرگونی در حوزه‌های مختلف زیست بشری می‌پردازند. در دوره گسترش اطلاعات، اساساً مهمترین تغییر جهان معاصر که بنیان تغییرات آینده جهان را می‌سازد، ظهور جهان جدیدی است که می‌توان آن را «جهان مجازی» نامید. این جهان در واقع به موازات و گاه مسلط بر جهان واقعی ترسیم می‌شود و عینیت واقعی پیدا می‌کند (عاملی، ۱۳۸۲). در موقعیت فعلی جهان و در دوران بازتابی شدن آن (گیدنز، ۱۳۷۹) و ارائه اطلاعات به شیوه‌های ناخودآگاهی و

در پایان هزاره دوم و
آغاز هزاره جدید
رویدادهای بزرگی
تحولات همه‌جانبه‌ای
را در شالوده‌های
زندگی اجتماعی انسان
آغاز کرده است: کانون
این دگرگونی چیزی
است که کاستلز آن را
«انقلاب فناوری‌های
اطلاعاتی» نامیده
است.

جبری به مخاطبان، شاهد بازتاب این دنیای مجازی در زندگی خود هستیم.

در این جهان مجازی فناوری‌های پدیدآورنده آن (یعنی فناوری‌های اطلاعاتی) جایگاه مهم و تعیین‌کننده‌ای دارند. فناوری‌های اطلاعاتی از طریق ذخیره، پردازش و انتقال اطلاعات و ایجاد شبکه‌های جدید ارتباطی در سطح کشورها، مناطق و کل جهان (مانند شبکه اینترنت) راه را برای تحرک هرچه بیشتر و آسان‌تر دانش‌ها و اطلاعات فراهم می‌کنند و بدین گونه چرخه ذخیره، پردازش و انتقال اطلاعات به انباشتگی اطلاعات می‌انجامد. در واقع شکل‌گیری جامعه اطلاعاتی بیش از هر چیز به انقلاب فناوری‌های اجتماعی وابسته است.

کاستلز در کتاب **عصر اطلاعات** پیش از هر چیز به انقلاب اطلاعات می‌پردازد و آن را روند و فرایندی می‌داند که در همه قلمروهای فعالیت انسانی - نه به عنوان یک منبع تأثیر بیرونی، بلکه به مثابه تار و پودی که چنین فعالیتی در آن تنیده شده است - وارد می‌شود. او انقلاب فناوری‌های اطلاعاتی را مهم‌ترین و اولین شرط ظهور جوامع شبکه‌ای می‌داند. فناوری اطلاعات را می‌توان نقطه همگرایی الکترونیک، پردازش داده‌ها و ارتباطات دوربرد دانست که اساس آن را مدارهای یکپارچه و قطعات سیلیکون (silicon) تشکیل می‌دهد. همگرایی الکترونیک به دو معناست: یکی از میان رفتن فاصله‌ها در نتیجه قرار گرفتن رایانه‌هایی که در گذشته به یکدیگر متصل نبودند در یک شبکه گسترده جهانی که انتقال اطلاعات را ممکن ساخته و دوم رایانه‌ای شدن سیستم‌های دوربرد که موجب ایجاد ظرفیت‌های جدیدی برای انتقال صدا و تصویر می‌شود. (فرنه، ۱۳۷۵)

بنابراین پردازش سریع اطلاعات توسط رایانه‌ها به مدیریت بهتر شرایط

کمک کرد و استفاده از انتقال اطلاعات به وسیله داده‌ها و دیجیتالیزه‌شدن وسایل ارتباطی، سرعت و فضای بیشتری را برای ارائه اطلاعات به وجود آورده است.

پراکندگی فناوری‌های اطلاعاتی در جهان

در این قسمت به بررسی موقعیت کشورها در برخورداری از فناوری‌های اطلاعاتی می‌پردازیم. برخورداری از این فناوری‌ها برابر با قدرت بیشتر این کشورها در سطح جهانی است. سهم تولید اطلاعات و به‌کارگیری فناوری‌ها در جهان مجازی و جامعه اطلاعاتی وابسته به مکان است و در پارادایم اندیشه‌های وابسته به مکان مورد بررسی قرار می‌گیرد و این در حالی است که اثرگذاری و پراکندگی این اطلاعات در الگوی دیگری فارغ از مکان و زمان بررسی می‌شود. این دوگانگی در شکل‌گیری و اثرگذاری این فناوری‌ها باید در نظریه‌های خوشبین، بدبین، انتقادی و اثرات جهانی شدن و نظریه‌های جامعه اطلاعاتی مورد توجه قرار گیرد.

با نگاهی به پراکندگی فناوری‌ها در سطح جهان می‌بینیم که دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی بر اساس تعریفی که از جوامع با نام جهان اول و دوم و سوم و جدیداً چهارم (کاستلز، ۱۳۸۴) ارائه شده است، پراکنده است. این نگاه و تقسیم‌بندی مکانمند است. عمده حجم و انباشتگی این فناوری‌ها در جوامع پیشرفته جهان اول و دوم قرار دارد و جوامع سوم و چهارم از این فناوری‌ها به نسبت بسیار کمتری سود می‌برند. کشورهای توسعه‌یافته، تولیدکننده دانش به‌کارگیری این فناوری‌ها هستند و بسیاری از آنها از نظر ارائه اطلاعاتی که به تولید و به‌کارگیری مناسب این فناوری‌ها در کشورهای در حال توسعه حساست به خرج می‌دهند. بنابراین در کشورهای جهان سوم و چهارم با توجه به موقعیت اجتماعی و ساختارهای فرهنگی خاص و همچنین رابطه کشورهای پیشرفته با آنها

مبنی بر در اختیار قراردادن فناوری‌های قدیمی‌تر، از نظر تکنولوژیکی و دانش استفاده از آنها به مراتب عقب‌مانده هستند.

هربرت شیلر از نظریه‌پردازان نئومارکسیست، اطلاعاتی را که در عصر جدید از سوی کشورهای غنی و ثروتمند به طرف کشورهای فقیر و توسعه‌نیافته سرازیر می‌شود و در دسترس افرادی که از نظر اقتصادی و تحصیلی بر دیگران برتری دارند قرار می‌گیرد، «اطلاعات بی‌مصرف» می‌نامد.

وی می‌گوید این اطلاعات سرگرم‌کننده، خنده‌آور و لبریز از پرگویی بی‌حاصل‌اند و ارزش اطلاعاتی بسیار اندکی دارند (به نقل از بهرام‌پور، ۱۳۸۲). ولی عقب‌ماندگی کشورهای جهان سوم در زمینه اطلاعاتی از نحوه دید آنها و فرهنگ‌شان نیز تأثیر می‌پذیرد. واقعیت این است که کشورهای توسعه‌یافته با دسترسی به سرمایه کافی، فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی، منابع انسانی غنی و مدیریت پیشرفته و متخصص، سهم قابل توجهی از بازار فناوری‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. در حالی که کشورهای عقب‌مانده، هنوز گرفتار بحث‌های اولیه، نگاه غیرسیستمی به موضوع و در برخی مواقع فقر مالی هستند. (محسنیان‌راد، ۱۳۸۲)

تکنولوژی اجتماعی

«هنسسون» و «رولا» در کتاب **تکنولوژی‌های جدید ارتباطی در کشورهای در حال توسعه**، مسئله نحوه برخورد و رفتار جهان سوم‌ها را با فناوری‌های جدید از عوامل مهم و دخیل در گسترش و توسعه اطلاعاتی این جوامع قلمداد می‌کنند. کارایی در زمینه فناوری‌های جدید ارتباطی به عوامل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، فنی و سطح پیشرفت نرم‌افزار و چگونگی نهادی شدن و بهره‌گیری از آنها بستگی دارد. آنها مطرح می‌کنند که به رغم

فرصت‌ها و امکانات موجود در زمینه دستیابی به سخت‌افزار اطلاعاتی، جهان سومی‌ها بیش از هر چیز از تأثیرات اجتماعی و روانی فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی، تغییرات بالقوه اجتماعی که از کاربست آنها پدید آمده، همراه با پیامدهای اجتماعی آن و تهدیداتی که فناوری به همراه دارد، نگران هستند. آنها از این پدیده به عنوان «تکنولوژی اجتماعی» یاد می‌کنند.

واژه «تکنولوژی» هم به روند انجام کارها و هم سیستم تحمیل اطلاق می‌شود. تکنولوژی اجتماعی به گونه‌ای عمل می‌کند که فعالیت‌های مردم به

مفهوم تکنولوژی اجتماعی برای هرگونه تغییر تکنولوژی یک جنبه حیاتی دارد.

امروزه استراتژی فناوری اجتماعی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه بر پذیرش فناوری در جوامع روستایی و انتشار آن در میان تمامی اقشار اجتماعی استوار است. نظریه تکنولوژی اجتماعی نکات زیر را بررسی می‌کند:

چگونگی تأثیر فناوری‌های جدید ارتباطی بر شیوه زندگی فردی از لحاظ کیفیت زندگی، روابط و فعالیت‌های خانوادگی، روابط اجتماعی و نقش طبقه‌بندی جنسیت

چگونگی تأثیرگذاری فناوری‌های

تولید را فراهم می‌سازد؟

جوامع جهان سوم و توسعه اطلاعاتی

در کشورهای جهان سوم همانطور که گفته شد، مسائل و مشکلات زیادی در راه توسعه اطلاعاتی وجود دارد. در این بخش سعی می‌کنیم با توجه به نظریه تکنولوژی اجتماعی و تحلیل عناصر آن تحلیلی از مشکلات و موانع فرهنگی توسعه فناوری‌های اطلاعاتی در این کشورها ارائه دهیم.

نحوه نگاه جهان سومی‌ها به فناوری‌های اطلاعاتی

چگونگی نگرش جهان سومی‌ها و اثرگذاری آنها، تأثیر مهمی در گسترش

اطلاعات به عنوان نماد و دستمایه توسعه همه‌جانبه و پایدار جوامع مدرن شناخته شده که بدون دسترسی به آن هیچگونه تحول چشمگیری قابل پیش‌بینی نیست.

تغییرات اجتناب‌ناپذیر در نظام اجتماعی منجر می‌شود. از دیدگاه تکنولوژی اجتماعی، نیازهای کارکردی تکنولوژی باید با الگوهای موجود کنش‌های متقابل انسانی سازگار بوده و در نظام‌های اجتماعی دارای معنی باشد. برای آنکه تغییرات تکنولوژی یک از سوی مردم پذیرفته شود، باید خود را با استانداردهای سنت‌های اجتماعی آنان که به صورت راهنما برای پذیرش و سانسور تغییرات تکنولوژی یک، از سوی مردم و حکومت عمل می‌کنند، تطبیق دهد. بدین ترتیب

اطلاعاتی بر نظام اجتماعی از طریق افزایش یا کاهش شکاف میان اطلاعات غنی و اطلاعات ناقص و تغییرات در فعالیت‌های جوامع و منافع اقشاری خاص از اجتماع.

چگونه فناوری‌های جدید ارتباطی و اطلاعاتی موجب دخالت، دسترسی و مشارکت در سطوح مختلف ارتباطی - هم از میان استفاده‌کنندگان و هم مدیران - از طریق محتوای ارتباطات، شیوه کنترل، دسترسی به مدیریت از طریق استفاده‌کنندگان و بالعکس و مشارکت در

این فناوری‌ها دارد. همانطور که گفته شد، در جهان سوم به رغم وجود فرصت‌ها و امکانات برای دستیابی به سخت‌افزار ارتباطی، بیش از هر چیز از تأثیرات منفی اجتماعی و تغییراتی که این فناوری‌ها ذاتاً به همراه دارند، نگرانند. ممکن است افکار عمومی دگرگون شود، اما راه و رسم اجتماعی این تغییرات را به‌کندی می‌پذیرد. بی‌تردید سرعت تغییرات ناشی از فناوری‌های نوین راه و رسم‌ها را به خطر می‌اندازد، به همین دلیل فناوری‌های اطلاعاتی، تهدیدی علیه آداب و رسوم، اندیشه‌ها و روابط

اجتماعی قلمداد می‌شوند. نگرش غالب در جوامع عقب‌مانده به گونه‌ای است که از اثرگذاری فرایند ارتباطی و تغییرات بالقوه‌ای که ایجاد می‌کند در هراس هستند. نگاه به رسانه‌های جمعی نگاهی اغراق‌آمیز است، که رسانه‌های جمعی را دارای اثرات صد در صد و غیرقابل اجتناب می‌داند. مسئله اختیار مخاطب و تحلیل او از پیام و توانایی‌اش در انتخاب نادیده گرفته می‌شود. قرارگرفتن در وضعیت محافظه‌کارانه در برابر تغییراتی که ناشناخته هستند و به سرعت ایجاد می‌شوند، بسیاری از افراد را وادار ساخته است که با دیدی منفی با این فناوری‌ها برخورد کنند و آنها را فناوری‌های شیطنی بنامند. ترس از ایجاد بدعت‌های فرهنگی و تغییر ارزش‌های جامعه عامل اصلی این نوع تفکر می‌باشد.

یکی از بزرگترین مشکلات فعلی در دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی، نحوه دید تقدیرگرایانه (هنسون و رولا، ۱۳۸۲) به فناوری است. در وضعیت فعلی جوامع جهان سوم تولید اطلاعات تنها در سطوح و لایه‌های خاصی از جامعه صورت می‌پذیرد و حق دسترسی برای عموم چندان گسترده نشده است. زندگی مردم در روستاها و کندی جریان اطلاعات از بالا به پایین و از طرف نخبگان به مردم جامعه همراه با میزان پایین سواد، فقر گسترده و بیکاری وسیع، باعث به وجود آمدن تقدیرگرایی تکنولوژیک در میان مردم شده است. همین امر سبب شده تا مردم به گونه‌ای انفعالی به شرایطی که در آن زندگی می‌کنند تن در دهند. این طرز تفکر برای توده‌ها پیش آمده که ممکن است فناوری‌های جدید را حکومت در اختیار آنها قرار دهد، زیرا معتقدند فناوری‌ها باید به سادگی در دسترس قرار گرفته و علاوه بر کارایی مناسب و عقلایی از لحاظ هزینه نیز در دسترس باشند. البته تفکر مبتنی بر ضرورت استفاده از این

فناوری‌ها در ابعاد خاصی از جمله از نظر اقتصادی و علمی در این جوامع شکل گرفته است، ولی با دیدی تقدیرگرایانه که در آینده باید به آن دسترسی پیدا کنند.

در این گونه جوامع هنوز استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی از آن افراد معدودی دانسته نشده و با دیدی بیش از حد تخصصی به این فناوری‌ها نگریده می‌شود. از جمله عواملی که در این مسئله دخیل هستند مسئله بی‌سوادی و سواد رقومی (محسنیان‌راد، ۱۳۸۲) است. اصولاً یک آدم سنتی تمایل چندانی به یادگیری جدید ندارد، مخصوصاً اگر به آن در زمینه‌ای خاص نیاز نداشته باشد یا حداقل احساس نیاز نکند. به همین دلیل فاصله بین نسل‌ها به وجود می‌آید؛ نسلی که با رایانه و با سرعت زیادی کار می‌کند و نسل دیگری که حتی ممکن است تحصیلاتش به مراتب بالاتر از اولی باشد ولی از این وسیله و فناوری‌های جدید دور بماند. بسیاری از افراد در سنین بالا حوصله یادگیری و استفاده از فناوری‌های جدید را ندارند. همچنین بسیاری از افراد که در سنین پایین تر قرار دارند نیز به دلیل تخصصی بودن از یادگیری سر باز می‌زنند.

مورد دوم که در نگاه تخصصی به فناوری‌های جدید مهم است، مسئله زبان خارجی است. چون تولید این فناوری‌ها بیشتر در کشورهای پیشرفته انجام می‌گیرد، برای استفاده از آنها احتیاج به یادگیری زبان است، به خصوص در مورد رایانه، اینترنت و ماهواره. استفاده از این فناوری به شدت به زبان انگلیسی وابسته است و این در حالی است که در جوامع جهان سومی تنها عده معدودی - و آن هم در دانشگاه‌ها به صورت تخصصی - به یادگیری زبان می‌پردازند. زبان انگلیسی زبان رسمی جامعه اطلاعاتی است و عدم تسلط بر این زبان باعث عدم پذیرش در این جامعه می‌شود.

از دیگر مسائلی که بر نحوه دید و

نگرش به فناوری‌های جدید مؤثر است، میزان احساس نیاز است که به این فناوری‌های جدید اطلاعاتی وجود دارد. از نظر اقتصادی به علت عدم ورود به بازارهای جهانی و قراردادن در یک رقابت گسترده اقتصادی نیاز زیادی به این فناوری‌ها احساس نمی‌شود. این در حالی است که مدتها پیش اقتصاددانان به این نکته پی برده‌اند که مهم‌ترین منبع تعیین‌کننده هر اقتصاد، هر صنعت، هر فرایند تولید یا هر خانوار، اطلاعات و میادله مؤثر آن است. ویژگی‌های اطلاعات و اطلاع‌رسانی معرف وضعیت علمی و معرفتی است که خود مبنای همه فرایندهای اقتصادی و ساختارهای تصمیم‌گیری را تشکیل می‌دهند. به طور کلی این گونه جوامع دانش‌محور نیستند. جامعه دانش‌محور جامعه‌ای است که گردش امور در آن مبتنی بر دستاوردها، اطلاعات و شاخص‌های علمی باشد. در حالی که این جوامع در عرصه علوم محض، انسانی، فرهنگی، فناوری و حتی عرصه‌های عمومی تولید اطلاعات دچار مشکل هستند. هنوز هم احساس نیاز چندانی برای اطلاعات ضروری وجود ندارد. علت این امر نیز به یک میراث کهنه در این جوامع برمی‌گردد و آن رابطه عمودی و یکسویه قدرت و سیاست با جامعه و مردم است که اطلاعات را در انحصار خویش نگاه می‌دارد. چنین ساختاری حق مردم را برای آگاهی و دسترسی به اطلاعات به رسمیت نمی‌شناسد. هر چند که این طرز تفکر طی سال‌های اخیر تغییراتی کرده است، اما اثرات آن هنوز باقی است. پذیرش فناوری‌های اطلاعاتی بدین معناست که نخست نگرش به سرمایه اجتماعی تغییر پیدا کند. امروزه سرمایه اجتماعی شامل ابزار، ساختمان، فناوری و... نیست، بلکه اطلاعات، تخصص، کارآمدی و نیروی انسانی ماهر به عنوان عوامل زمینه‌ساز توسعه و پیشرفت در عرصه‌های

مختلف توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مطرح می‌شوند. ضروری است در نگرش به مقوله اطلاعات و جایگاه آن و ذهنیتی که در تفکر سنتی وجود دارد، بازنگری شود؛ به این مفهوم که حق دسترسی همگانی به اطلاعات و محوری شدن دانش در جامعه، همراه با بهادادن به نیروهای انسانی متخصص و شایسته - گرایشی در همه امور، مهم‌ترین محورهای توسعه قرار می‌گیرند.

از دیگر عواملی که در نحوه دید و نگرش به جامعه اطلاعاتی تأثیر دارند، جمع‌گرایی جوامع سنتی است. این در حالی است که جامعه و فناوری‌های اطلاعاتی تأکید فزاینده‌ای بر فرد دارند. در این جامعه حوزه خصوصی فرد گسترش می‌یابد و تأکید و تمرکز بی‌سابقه‌ای بر فرد به وجود می‌آید. می‌توان گفت که هیچگاه در تاریخ جوامع بشری، فرد به اندازه امروز از فرصت‌های گوناگون و ابزارهای بهره‌برداری از این فرصت‌ها برخوردار نبوده است. با ایجاد فرصت‌های جدید ارتباطی برای فرد و دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی دو طرفه مانند رایانه، فضای ارتباطی به شدت گسترش می‌یابد و به خانواده، دوستان محلی و افراد دور و بر محدود نمی‌شود. بلکه با شکستن محدوده‌های زمان و مکان در دنیای مجازی به دوستان و گروه‌های مجازی می‌پیوندد و این فشار فزاینده‌ای را هم بر فرد و هم بر جامعه ایجاد می‌کند. الگوهای ارتباطی شناخته‌شده در جامعه که بسیاری از آنها به نوعی مقدس هستند، شکسته می‌شوند. تأکید فزاینده بر فردگرایی باعث به وجود آمدن شکاف‌های عاطفی در میان افراد خانواده می‌شود. به همین دلیل در برابر گسترش این پدیده مقاومت‌هایی صورت می‌گیرد.

شیوه‌های به‌کارگیری فناوری‌های اطلاعاتی در جوامع سنتی چگونگی استفاده و به‌کارگیری فناوری‌های

اطلاعاتی در جامعه بر گسترش این فناوری مؤثر است. همانطور که گفته شد، به‌کارگیری این فناوری‌ها به تخصص و زبان نیاز دارد، در حالی که گرایش به این دو مقوله نیز کم می‌باشد. بنابراین استفاده از این فناوری‌ها در زمینه‌های خاصی محدود مانده است. بیشترین استفاده از این فناوری‌ها در زمینه سرگرمی است. با توجه به اینکه استفاده از این فناوری‌ها در زمینه سرگرمی احتیاج زیادی به تخصص ندارد، به راحتی می‌توان از آنها استفاده کرد. فضاهای ایجادشده برای چت و گپ‌های اینترنتی که در آن نوشتار ساده شده و می‌توان با تسلط بر حروف انگلیسی، به سادگی به چت‌روم‌ها وصل شد، جاذبه‌های زیادی برای کاربران مبتدی دارد. همچنین ارائه‌شدن سایت‌هایی با زبان‌های بومی در زمینه ترانه، فیلم، فال و بازی مشکل زبان را حل می‌کند. استفاده از ماهواره به نگاه کردن فیلم‌های سینمایی و شوهای موسیقی و آواز محدود شده است. اینک ضرورت همگامی با اطلاعات‌گرایی به گونه‌ای ظریف و در سطحی کلان شناخته شده است. ولی با توجه به موانع فرهنگی یادشده، استفاده بهینه و سیستماتیک از فناوری‌های اطلاعاتی وجود ندارد. بنابراین در بسط‌یاری از خانواده‌ها حضور این فناوری‌ها، نه برای استفاده کارآمد، بلکه صرفاً نمادی از ضرورت و درک این نیاز، است که خود درک این نیاز منزلی را برای کاربر به وجود می‌آورد. صرف وجود یک رایانه و یا وصل بودن به اینترنت و ماهواره منزلی را برای صاحب آن به وجود می‌آورد، ولی توانایی استفاده و یادگیری تخصصی برای به‌کارگیری این فناوری‌ها در زمینه نیازهای فردی و اجتماعی مورد توجه قرار نمی‌گیرد و به‌کارگیری این فناوری‌ها کمتر در راستای دسترسی به اطلاعات مفید است. در واقع کارکردهای تعریف‌شده در این چارچوب به حوزه‌ها و

یکی از بزرگترین مشکلات در دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی، نحوه دید تقدیرگرایانه به فناوری است. در وضعیت فعلی جوامع جهان سوم تولید اطلاعات تنها در سطوح و لایه‌های خاصی از جامعه صورت می‌پذیرد و حق دسترسی برای عموم چندان گسترده نشده است.

نیازهای خاصی در زندگی خلاصه می‌شود که به کارآمدی و گسترش دانش و اطلاعات کمک چندانی نمی‌کند.

نتیجه

فناوری‌های جدید اطلاعاتی با توجه به امکانات جدیدی که برای متصل شدن فرد به جامعه مجازی ایجاد کرده است، مشارکت عمومی را در این جامعه بالا برده و این موقعیتی است که فناوری‌های جدید در اختیار ما قرار داده و ما باید از آنها استفاده کنیم. از نظر «ویلیام ملودی» اولین ویژگی جامعه اطلاعاتی تلاش در جهت دستیابی به تصویری عام از فناوری‌های ارتباطی در تمام سطوح اجتماعی است. (به نقل از بهرام پور، ۱۳۸۲) برخلاف دوران گذشته که اطلاعات تکنولوژیکی در اختیار متخصصان و صاحب‌نظران فن و صنایع قرار داشت و مشروعیت آن به تأیید و تصدیق آنها مرتبط بود، در جامعه جدید اطلاعات، تکنولوژیست‌ها، علمای اجتماعی و مردم معمولی هم در ارتباط با اطلاعات قرار می‌گیرند و چرخه تولید، پردازش، انتقال و ذخیره اطلاعاتی استفاده‌ای همه‌جانبه دارد، در حالی که در دوران گذشته استفاده از فناوری‌ها، برای همه مقدور نبود.

هنگامی که از عصر رسانه‌های جدید الکترونیکی و انفجار اطلاعات سخن به میان می‌آید، بی‌درنگ این نکته در ذهن تداعی می‌شود که همه افراد به طور یکسان به اطلاعات دسترسی دارند. در عصر اول رسانه‌ها در حالی که نظریه پردازانی چون بنیامین و مک لوهان (به نقل از سورین و تانکارد، ۱۳۸۱) امکان دموکراتیک بودن ظرفیت ارتباطی را مدنظر داشتند، متفکرانی چون آدورنو و هورکهایمر (۱۳۸۴) با آنها مخالف بوده و معتقد به ظرفیت به شدت نابرابر رسانه‌ها بودند. در عصر دوم رسانه‌ها گفته می‌شود، رسانه‌ها انعطاف‌پذیر، در

دسترس، فوری و دارای سرعت‌اند و در آن، عده بسیاری می‌توانند با بسیاری دیگر تماس برقرار کرده و اطلاعات را رد و بدل کنند.

جامعه اطلاعاتی، امکاناتی را در اختیار جوامع جهان سوم گذاشته است، ولی استفاده بهینه از این فناوری‌ها برای تولید اطلاعات و استفاده بهینه از آنها به پیش‌نیازهایی چون تخصص و زبان احتیاج دارد؛ برای کارآمد شدن در این زمینه به صلاحیت و شایستگی اجتماعی، بهره‌گیری از منابع فرهنگی (مجموعه داستان‌ها، نهادها و سنن جامعه) و آمادگی برای به‌خطرانداختن این منابع فرهنگی، نیاز دارد. بنابراین گسترش و توسعه اطلاعاتی در جوامع مبتنی بر نظم سنتی به شدت به تغییر نحوه برداشت از تأثیرات این فناوری‌ها و همچنین نحوه به‌کارگیری آنها وابسته است. داشتن فرهنگی منفعل و نگاهی تقدیرگرایانه به تغییرات، به عدم کنشگری در زمینه به‌کارگیری و استفاده بهینه از فناوری‌های اطلاعاتی می‌انجامد و این برای آینده کشورهای جهان سوم به شدت مضر است. این گفته سوزان استرنج (به نقل از حسینی مقدم و منتظر، ۱۳۸۲) را به یاد داشته باشیم که هرکس بتواند دیگران را به دانش خود وابسته کند و به گذرگاه‌هایی که دانش را به هم مرتبط می‌سازد دسترسی داشته باشد، خواهد توانست بر هنجارها، قوانین و فرایندهایی که بر نظام‌های اقتصادی و سیاسی جهان حکم‌فرمایی می‌کنند تأثیر بگذارد و در واقع اعمال قدرت کند.

منابع:

آدورنو، سوت و هورکهایمر، م. ر. (۱۳۸۴)، دیالکتیک روشنگری، ترجمه مراد فرهادپور و امید مهرگان، تهران: گام نو
بهرام پور، ش. (۱۳۸۲)، «انسجام اجتماعی در جامعه جهانی: نیم‌نگاهی به وضعیت ایران»، برگرفته از آدرس: www.bashgah.net/topics

-1533page=2kc=-.html

www.bashgah.net/topics

بهرام پور، ش. (۱۳۸۲)، «فناوری‌های نوین فرهنگی و چالش‌های فرهنگی در ایران»، برگرفته از آدرس: <http://www.bashgah.net/pages>

<http://www.bashgah.net/pages>

پولادی، ک. (۱۳۸۲)، «بررسی کتاب عصر اطلاعات»، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۶۹-۷۰
تافلر، آ. (۱۳۷۵)، موج سوم، ترجمه شهیندخت، تهران: خوارزمی

حسینی مقدم، م. و دیگران (۱۳۸۳)، «توسعه اطلاعاتی در آسیای غربی»، برگرفته از آدرس:

<http://www.bashgah.net/pages>

-1472.html

ساسمن، ج. و لنت، ج. (۱۳۷۴)، ارتباطات فراملی و جهان سوم، ترجمه طاهره ژبان احمدی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها

سورین، و.، تانکارد، ج. (۱۳۸۱)، نظریه‌های ارتباطات، ترجمه علیرضا دهقان، تهران: دانشگاه تهران
عاملی، س. (۱۳۸۲)، «تعامل معرفتی رادیو با تحولات دوران مدرنیته و جهانی‌شدن»، فصلنامه ارتباطات و فرهنگ، شماره یک، زمستان ۱۳۸۲

فرنزه، ژ. (۱۳۷۵)، «تکنولوژی اطلاعات»، ترجمه علیرضا طیب، مجله رهیافت، شماره ۱۴
کاستنلوم، م. (۱۳۸۴)، عصر اطلاعات، ترجمه علیقلیان و خاکباز، تهران: طرح نو
کمالی‌پور (۱۳۸۲)، «بومی‌کردن اینترنت»، برگرفته از آدرس:

<http://www.bashgah.net/pages>

-10875.html

کوپر، ج. و کاپلینسکی، ر. (۱۳۷۴)، تکنولوژی و توسعه در سومین انقلاب صنعتی، ترجمه جمشید زنگنه، تهران: وزارت امور خارجه
گیلندز، آ. (۱۳۷۹)، جهانی‌شدن، گفتارهایی در باره یکپارچگی جهانی، ترجمه علی‌اصغر سعیدی، تهران: علم و ادب.

محسنیان رادم. (۱۳۸۲)، «به سوی برنامه‌ریزی همه‌جانبه الکترونیکی»، برگرفته از آدرس:

<http://www.bashgah.net/pages>

-1129.html

نوذری، ج. (۱۳۷۹)، صورت‌بندی‌های مدرنیته و پست‌مدرنیته، تهران: نقش جهان

هنسون، ج. رولا. (۱۳۷۳)، تکنولوژی‌های جدید ارتباطی در کشورهای در حال توسعه، ترجمه داوود حیدری، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها